

Josip Broz Tito katonai közigazgatás bevezetéséről szóló rendeletéből, 1944. október 17.

„[...] azok a rendkívüli körülmények, amelyek között e területek a megszállás idején éltek, valamint annak szükségessége, hogy minél gyorsabban és teljesebben hársunk el minden olyan szerencsétlenséget, amelyet a megszállók és az ide telepített idegen elemek okoztak népünknek, valamint a gazdaság teljes mobilizálása a népfelszabadító háború minél sikeresebb folytatása érdekében megköveteli, hogy kezdetben minden hatalom a hadsereg kezében legyen.”

Josip Broz Tito: *Sabrana djela* Tom 24. Beograd, 1984. 96–97.

Részlet Lajkó Rózi csáktornyai asszony testvéréhez írt leveléből édesapjuk partizánok által történt kivégzéséről, 1944. augusztus 7.

(Megjegyzés: a levelet mai köznyelvre írtam át – S. E.)

„[...] öcsém azt már hallottad, hogy édesapánkat elvitték a partizánok július 23-án este fél tizenegy órakor, de nagyon sokat elhajtottak akkor magukkal, 68-at. Ebben volt 6 szerb, 9 dalmát, a többi magyar, és ezekből tízet a község előtt összekötötték és kijelentették, hogy ezeket haditörvény alá veszik, a többi fiatalot meg puska alá [...] az átkozott gonoszok elrabolták, elvitték kiirtani, mit gondolsz kedves öcsém, milyen nehéz lehetett édesapánknak, az ő hajlékában éjjel a zsványok kiszóltatták és elhajtották [...] összekötözve hajtották el, ment meztláb, gyalog olyan útra öreg létére, ütötték, zavarták, szaladni kellett neki[...] enni, inni nem kaptak és dalolni kellett nekik és ütötték, szurkálták, fejbe lövöldözték [...] nem tudjuk, miért kellett így csinálni, kedves öcsém, mi árvák vagyunk, nekünk jó apánk nincs, a gyász a szívünkön...”

Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökség. Kisebbségi és Nemzetiségi Osztály iratai. K-28. 1944-R-25965.

A. SAJTI ENIKÓ

A jugoszláviai helyzet: bosszúakciók, lakosságcsere. Az engedékeny jugoszláv kisebbségpolitikai gyakorlat kezdete

1944. szeptember végén megkezdődött a Délvidék katonai és a magyar közigazgatás által végrehajtott kiürítése. 1944. október 17-én Josip Broz Tito, a partizánhadsereg főparancsnoka, Jugoszlávia Kommunista Pártjának vezetője, a Bácska, a Bánát és Baranya területén elrendelte a **katonai közigazgatás** bevezetését, amely 103 napig tartott. Szigorú katonai és kommunista pártkontroll alatt megkezdődött a jugoszláv közigazgatás, az antifasiszta népi bizottságok kialakítása a Délvidéken is. Kezdetben kifejezetten megtiltották a magyarok részvételét a népi bizottságokban. Október 18-án elrendelték a teljes német kisebbség kitelepítését és internálását. Két nappal később megkezdődött a magyarok internálása és táborokba zárása is. A Vajdaságban 40 internálótáborot állítottak fel, a leg hírhedtebb lágerek a járeki (Bački Jarak) és a dunabökenyi (Bukina, Mladenovo) munkatáborok voltak. Egyes falvak, mint például

Mozsor (Mošorin) és Csurog (Čurug) magyar lakosságát teljesen kitelepítették.

A bevonuló fegyveres alakulatok, különösen a belügyi csapatok, a helyi szláv lakosság segítségével, a legfelső politikai és katonai vezetés tudtával és engedélyével 1944 őszén, telén bosszúból, válogatás nélkül végezték ki a magyarokat. A „még hidegebb napok” során kivégzett ártatlan magyarok létszámáról mindmáig komoly viták folynak. A belügyi feladatokat ellátó Népvédelmi Osztály (OZNA) adatai szerint 2982 magyart végeztek ki a Vajdaságban. Egyéb források mintegy 15–20 ezer magyar áldozatot valószínűsítene. A háborús bűnököt megállapító korabeli bizottság 1944–45-ben 899 vajdasági magyart ítelt halálra. Katonai bíróságok háborús bűnösként halálra ítélték és kivégezték az újvidéki és délbácskai razziaért felelős magyar katonatisztek, Feketehalmy-Czeydner Ferencet, Grassy Józsefet és Zöldy Mártont. Mindmáig

A partizánok bevonulnak Újvidékre, 1944

tisztázatlan körülmények között adták ki a jugoszláv hatóságoknak a magyar népiró-
ság által már életfogytiglani fegyháza ítélt
Szombathelyi Ferencet, a magyar hadsereg
volt vezérkari főnökét, akit halálra ítélték és
kivégeztek. A délvideki magyar politikai élet
számos vezetője, többek között Deák Leó főis-
pán, Kramer Gyula, a Magyar Közművelődési
Szövetség elnöke és Nagy Miklós, Újvidék pol-
gármestere is erre a sorsra jutott.

A fegyverszüneti egyezmény értelmében
a jugoszláv hatóságok tömegesen utasították
ki az 1941 áprilisa után a Délvidékre települt
magyarokat, de a megtorlástól való félelem
miatt is tízezrek menekültek át Magyaror-
szágra, köztük a Bácskába telepített bukovi-
nai székelyek. Az 1944 ősze után **kiutasított
és elmenekült magyarok** létszáma csaknem
kétszer akkora, 84.800 fő volt, mint 1918 után.

A Petőfi Sándor nevét viselő **partizán zász-
lój** még 1943. augusztusában alakult meg,
a horvátországi Zvečevón. A Jugoszláv Népfel-
szabadító Hadsereg kötelékén belül a Petőfi
brigád 1944. november elején kezdtek szer-
vezni, mintegy 15 ezer önkéntes, de főként
sorozott magyar harcolt soraiban a háború
végéig. Közülük több mint ezren estek el.

A párizsi béketárgyalások időszakában,
1946. augusztus 16-án a jugoszláv békedelegá-
ció vezetője, Edvard Kardelj külügyminiszter
váratlanul javaslatot tett a magyar kormány-
nak egy önkéntes, **kölcsönös lakosságcsere
egyezmény** megkötésére. A tervezet szerint
40 ezer magyarországi délszláv és jugoszláviai
magyar kölcsönös kitelepítésére került volna
sor. A tervezet ratifikálására és végrehajtá-
sára azonban nem került sor.

A partizánok által Temerinben meggyilkoltak egyik tömegsírnjának keresztje

A Szabad Vajdaság első számának fejléce, 1944

Az 1945. november 11-ei **alkotmányozó
nemzetgyűlési választásokat** elvben az
általános és titkos választójog alapján
tartották meg, a nők először kapták meg
a választójogot. A „nép ellenségeit” azonban
megfosztották választójoguktól. A németek,

A Petőfi partizán zászlóalj tagjai a budapesti Jugoszláv Követségén

KRONOLÓGIA

1944. október 17. A jugoszláv katonai közigazgatás bevezetése a Bácskában, Bánátban és Baranyában.

1944. október 18. Megkezdődik a német kisebbség internálása és totális kitelepítése.

1944. október 20. Megkezdődik a magyarok munkatáborokba történő internálása, kitelepítése, illetve kiutasítása.

1944. november eleje Megalakul a jugoszláv hadseregen belül a Petőfi brigád.

1945. július 22. Megalakul a Vajdasági Magyar Kultúrászövetség.

1945. május közepe Felszabadul Jugoszlávia egész területe.

1945. augusztus 11. Alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat tartanak, amelyen a kommunisták által vezetett Népfrent elsöprő győzelmet arat.

1945. november 29. A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kiáltása.

1946. január 31. Jugoszlávia föderatív alkotmányának elfogadása. A Vajdaság autonóm státuszt kap.

1946. augusztus 16. Jugoszlávia javaslatot tesz egy kölcsönös lakosságcsere egyezmény megkötésére, de az egyezmény ratifikálására és végrehajtására nem kerül sor.

1947. október 15. A magyar–jugoszláv kulturális egyezmény aláírása.

1947. december 8. A magyar–jugoszláv barátsági és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírása.

Csuka Jánosnak, a miniszterelnökség kisebbségi osztálya sajtó előadójának jelentéséből, 1945. december 28.

„A magyarországi polgári pártok győzelmét [a novemberi parlamenti választásokra utal – S. E.] a jugoszlávai magyarság akként magyarázta, nem lép ugyanarra a világnézeti útra, mint amelyen Jugoszlávia megkezdte az új állam építését [...] a visszatérés érzése újult erővel feltámadt a magyarság széles soraiban, elsősorban a határsávban többségében élő magyarság rétegeiben, s ennek eredménye: amíg országos átlagban alig 10% ellenzéki szavazat esett, a magyarok által lakott Vajdaságban sem éri el az átlagos 20%-ot, addig Szabadkán és a színmagyar zentai és topolyai járásokban 25–40% között mozog. [...] A délszláv–magyar viszony, ha pillanatnyilag meg is torpant, a nehézségek elhárításával újra elindulhat a fejlődés vonalán [...]”

Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökség. Kisebbségi és nemzetiségi osztály iratai 1945–1948. XIX-A-1-n-”Z” 79/1945. 3. d.

Szántó Zoltán belgrádi magyar követ 1947. június 28-ai, bácskai körútjáról szóló jelentéséből

„Tapasztalhattam azt is, hogy a vajdasági magyarságot nem fenyegeti az elnemzetlenítés veszélye. Teljesen szabadon ápolhatják és fejleszthetik a magyar nemzeti kultúrát és ezzel a lehetőséggel élnek is. A Vajdasági Magyar Kultúrszövetség irányítása alatt távoli eldugott falvakban és tanyákon is működnek magyar kultúrkörök. [...] A vajdasági magyar napilap, a 'Magyar Szó' 35.000 példányban jelenik meg. [...] Meglepetés volt számomra a magyar trikolór szabad használata.”

Magyar Országos Levéltár Külügyminisztérium iratai, XIX-J-1-k-Jugoszlávia-16/b-2891/pol.-1947. 22.

A szabadkai Népszínház épülete

mint kollektíven bűnös népcsoport eleve nem vehettek részt a választásokon, de a megszállókkal történő együttműködésre, kollaborációra hivatkozva tömegesen fosztották meg választójoguktól a szerbeket, horvátokat és másokat is, köztük a „magyar fasisztákat”. Fasisztának nyilvánították például nemcsak a nyilasokat, de a Magyar Közművelődési Szövetség tagjait is. Az új rendszer által keményen ellenőrzött választásokon öt politikailag megbízható magyar képviselő került be a parlamentbe. Hivatalos adatok szerint a választásra jogosultak 88,7%-a ment el szavazni, akiknek 90,8%-a a népfontra voksolt. A Vajdaságban a szavazók 14,6%-a szavazott a népfront ellen. Egyes magyarok által lakott körzetekben ez az arány a 40%-ot is elérte.

Az alkotmányozó nemzetgyűlés 1945. november 29-én eltörölte a monarchiát és kikiáltotta a **Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot**. Az 1946. január 31-én elfogadott föderatív alkotmány szerint a soknemzetiségű

Vajdaság Szerbiához tartozott, és ezen belül autonóm tartományi státuszt kapott. 1945-ben a vajdasági tartományi parlament 150 tagja közül 37, a szerb parlament 110 képviselője közül pedig 26 volt magyar.

1945. július 22-én engedélyezték a Vajdasági Magyar Kultúrszövetség működését, amely csakhamar országos hatáskörűvé bővült.

A Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság még 1945-ben mondta ki rendeletileg a magyar nyelv hivatalokban és közéletben való egyenrangúságát. Ellentétben az első Jugoszláviával, a szerb, a horvát, és a szlovén nyelvet nem nyilvánították hivatalos államnyelvvé. Az első, 1946-os szövetségi alkotmány szerint a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban a nemzeti kisebbségek kulturális fejlődése és nyelvük szabad használata védelemben részesült.

A szovjet mintájú, jugoszláv államszocialista rendszer maga gondoskodott a **magyar nyelvű iskolák** megnyitásáról, amelyek munkáját súlyos tanárihiány nehezítette. Hivatalos adatok szerint az 1947/48-as tanévben a Vajdaságban 635 magyar elemi iskolai tagozat működött 30.706 tanulóval és 519 tanítóval. A tanítók döntő többsége a négyosztályos középiskola elvégzése után állt munkába, esetleg elvégezte a három hónapos, jobb esetben az egyéves tanítói tanfolyamot. Ebben az időben 3 fő- és 20 algimnázium nyitotta meg kapuit a magyar tanulók előtt.

A jugoszláv–magyar kulturális egyezmény aláírása, 1947

Tanítóképzés Szabadkán és Újvidéken volt, magyar tanárokat az újvidéki Pedagógiai Főiskolán képezték.

A magánvállalatok, pénzintézetek 80%-át a megszállókkal történő együttműködés címén (kollaborálás), vagy mint ellenséges vagyont már 1945-ben elkobozták és államosították, tulajdonosait, vezetőiket leváltották és börtönre ítélték.

A kollektíven bűnössé nyilvánított német nemzetiségűek minden ingó és ingatlan vagyonát elkobozták. Ugyancsak minden vagyonát elkobozták a kitelepített csurogi és szabályai magyaroknak is.

A **földreform** érintett minden 45 hektár feletti magánbirtokot, a bérletben művelt gazdaságok 25–35 hektár feletti részét, a bankok, vállalatok, egyházak kezén lévő földek 10, illetve 30 hektár feletti részét. Az agrárreform végrehajtásával megbízott állami szervek mellett a végrehajtásban igen komoly szerepük volt a **helyi népgyűléseknek**, amelyek gyakran sajátos értelmezést adtak a törvényeknek, rendeleteknek, illetve a földek egy jelentős hányadát népbírói ítéletekkel kobozták el. A felosztásra került földek 40,58%-a vajdasági föld volt, ennek több mint felét pedig (58,2%) a németektől kobozták el. Jugoszláviában a kiosztásra került földalap 38,78%-a volt korábban a német kisebbség birtokában. Országosan 44.116 ún. külső, vagy szövetségi telepes család kapott földet, akiknek 93%-át a Vajdaságban telepítették le. Az ún. belső, azaz vajdasági telepes családok létszáma 7.031 volt. A Vajdaságban letelepítettek összlétszáma mintegy 252 ezerre becsülhető, aminek következtében ugrásszerűen

A Magyar–Jugoszláv Társaság ülése, 1948

megnőtt a szerbek aránya a tartományban. Az agrárreform révén 1947 végére országosan csaknem 300 ezer új gazdaságot hoztak létre. Az ország agrárstruktúrájában a modern termelésre képtelen törpebirtok dominált, a gazdaságok 65,6%-a 0,5–5 hektár nagyságú területen gazdálkodott.

Magyarország és Jugoszlávia viszonya kezdettől fogva kedvezően alakult. 1945. októberében a két kormány kezdeményezésére létrehozták a Magyar–Jugoszláv Társaságot. 1947. januárjában a két ország követi szinten felvette a diplomáciai kapcsolatokat. 1947. október 15-én Belgrádban aláírták a magyar-jugoszláv kulturális egyezményt, melyet a magyar parlament csakhamar ratifikált. Az egyezmény értelmében a két ország kötelezettséget vállalt a területén élő kisebbségek kultúrájának ápolására, illetve kutatóintézmények és egyetemi tanszékek felállítására. Az egyezmény kilátásba helyezte a másik országban történő tanulás lehetőségét, szakemberek cseréjét, a tudományos és kulturális művek cseréjét. 1947. december 6-án Josip Broz Tito jugoszláv államelnök Budapestre látogatott, december 8-án aláírták a két ország közötti barátsági és kölcsönös segélynyújtási egyezményt.

Tudja-e?

■ A szerződések csak ratifikálásuk után lépnek életbe. Ez azt jelenti, hogy megerősítés, törvénybe iktatás céljából a parlament elé terjesztik azokat. A jugoszláv–magyar lakosságcsere-egyezményt egyik ország sem ratifikálta.

■ A katonai közigazgatás bevezetése azt jelenti, hogy az adott területet nem

a választott, vagy kinevezett polgári közigazgatás szervei igazgatják, hanem ezeket a feladatokat, beleértve az igazságszolgáltatást is, a hadsereg látja el. A második világháború idején a németek és a szövetségesek is alkalmazták a katonai közigazgatást az általuk elfoglalt területeken. A Délvidéken az 1941. áprilisi visszacsatolás után a magyar hadsereg átmenetileg szintén bevezette a katonai közigazgatást.

IRODALOM

- A. Sajti Enikő: Impériumváltás, magyarellenes megtorlások, kitelepítések és a konszolidáció feltételeinek kialakulása a Délvidéken 1944–1947. *Századok* 2002. 5. sz. 1061–1114.
- A. Sajti Enikő: „Teljes szabadságot a népnek...” Hatalmi represszió és kisebbség Jugoszláviában – 1944/1945. *Bácsország*, 2006. 4. sz. 12–13.
- Cseres Tibor: *Vérbosszú a Bácskában*. Magvető, Budapest, 1991. 101–249.
- Föglein Gizella: Magyar–jugoszláv népcserre egyezmény tervezet (1946). *Századok* 1996. 6. sz. 1561–1563.
- Galántha Gergely: Háborús bűnösök kiadatási eljárásai Magyarország és Jugoszlávia között 1944–1948. *Bácsország*, 2006. 4. sz. 14–23.
- Matuska Márton: *A megtorlás napjai*. Fórum, Újvidék, 1991.
- Mészáros Sándor: *Holtta nyilvánítva*. Délvidéki magyar fátum I. Újvidék, 1991.
- Polonyi Péter – A. Sajti Enikő: *Mao – Tito*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2000. 273–277.
- Töröcsik Ferenc: A nemzeti becsületbíróóságok Jugoszláviában 1944–1945-ben. *Bácsország*, 2006. 3. sz. 43–48.
- Uri Ferenc: *A kultúra szolgálatában*. Az újvidéki Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület története (1931–2001). Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 2001.
- Vasa Čubrilović: A kisebbségi kérdés az új Jugoszláviában. *Híd* 1996. 12. sz. 1043–1060.